

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМПЛЕКСНОГО ПЛАНУ ВІДНОВЛЕННЯ НОВОБАСАНСЬКОЇ ГРОМАДИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рекомендації щодо екологічної складової комплексного плану відновлення Новобасанської громади Чернігівської області

Ці Рекомендації складено відповідно до Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 14 жовтня 2022 р. № 1159¹.

Положення документа узгоджуються з Програмою охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2021-2027 роки, Стратегією розвитку Новобасанської об'єднаної територіальної громади на 2019-2027 роки², Стратегією екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року³, а також Цілями сталого розвитку: Ціль 6 «Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією»; Ціль 11 «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості та екологічної стійкості й екологічної стійкості міст та населених пунктів»; Ціль 13 «Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками»; Ціль 15 «Захист та відновлення екосистем суші».

Загальна екологічна оцінка

Новобасанська громада Чернігівської області розташована в зоні помірно-континентального клімату з достатньою зволоженістю. Це західна частини Східно-Європейської території, природно-географічного краю Полісся. Переважають західні і північно-західні вітри. Середньорічна кількість опадів – 614 мм на рік, у тому числі в теплий період – 439 мм, найбільше опадів буває в червні - липні.

Середньорічна температура повітря +6,1°C. Середня температура повітря липня становить +19,2 °С, січня – 6,9°C. Зими доволі довгі, але м'які, з відлигами. Висота снігового покриву – 23 – 25 см. Максимальна температура влітку досягає +37 °С, мінімальна взимку – 35°C. Існує тенденція до збільшення кількості опадів протягом року та підвищення температури.

У структурі земель громади переважає рілля, її територія характеризується великим ступенем розораності – близько 70 %. Частка лісів невелика, становить близько 4 %. Це в основному мішані ліси і субори. Управління лісовими ресурсами здійснюють Ніжинське лісове господарство та Бобровицьке районне агролісове господарство. Серед ґрунтів переважають дерново підзолисті піщані, темно-сірі опідзолені легкосуглинкові, темно-сірі опідзолені, чорноземи опідзолені супіщані, торфово-болотні, лучно-болотні. В сільськогосподарському виробництві переважають озимі та ярові культури, соя, ріпак. Подальше збільшення ступеню розораності небажане. Водночас, природні умови на території громади є сприятливими для

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>

² <https://novobasanska-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-novobasanskoi-otg-na-20192017-roki-11-02-09-15-07-2020/>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>

розвитку садівництва, вирощування широкого асортименту культур з мінімальним поливом чи без нього.

Територією громади протікають річки Супій і Недра, що належать до басейну Дніпра. Суттєвою проблемою водних об'єктів є обміління та маловоддя, розорювання водоохоронних зон. На території громади знаходяться об'єкти природно-заповідного фонду – гідрологічний заказник місцевого значення «Свидовецький» та гідрологічна пам'ятка природи «Свята криниця», а також об'єкт Смарагдової мережі UA0000237 – «Заплава Супою». В 2022 році було розроблено проєкт землеустрою та встановлення меж території гідрологічної пам'ятки природи «Свята криниця».

У громаді відсутні великі промислові підприємства, масштабний видобуток корисних копалин. На території громади розташовані 9 полігонів твердих побутових відходів, 8 з яких паспортизовані. Основним джерелом забруднення довкілля є сільське господарство. Можливим фактором локального забруднення повітря є траса Київ – Суми.

Аналіз негативних впливів, що призвели до необхідності розроблення програми

Головним чинником антропогенного впливу на довкілля в громаді є сільське господарство. Високий рівень розораності території (близько 70 %) наблизений до межі для комфортного життя громади. Надмірне використання добрив та засобів захисту рослин створює негативний вплив на ґрунти, водні ресурси, біорізноманіття. Так, в громаді фіксувалося забруднення нітратами ґрунтових вод, що використовуються населенням – в пробах з однієї із криниць їхній вміст аж в 12 разів перевищував гранично-допустимі концентрації (ГДК). Крім того, спостерігалися поодинокі випадки загибелі бджіл. Ці явища не були масштабними, але, ймовірно, це не показник відносної безпечності - в громаді вирощується мало медоносних культур, і пасічники не часто використовують її.

Однією з основних проблем на території громади ще до початку повномасштабного вторгнення був стан водних ресурсів та забезпечення населення якісною питною водою. Її річки, Супій і Недра, замулюються та міліють, водно-болотні угіддя пересихають. Потребує впорядкування й великий ставок Бродяга, який може бути перетворений на рекреаційний об'єкт. Вода для зрошення не використовується; в 1970-х роках в долині р. Недра, поблизу с. Соколівка, були споруджені меліоративні канали. Наразі схеми меліоративної мережі немає, її стан невідомий, ймовірно, канали руйнуються. Водозахисні смуги в багатьох місцях розорані майже до урізу води, що посилює загрозу і маловоддя, і забруднення нітратами й пестицидами.

80 % домогосподарств у громаді користуються водою з криниць, дехто має приватні свердловини. Централізоване водопостачання обслуговує близько 4 % потреб громади. Під час бойових дій була пошкоджена водонапірна башта, проте її вже відремонтували. Водний горизонт знаходиться на глибині 46-48 метрів. Отже, можливість використання свердловин залежить від наявності електроенергії. Централізованого каналізування та очисних споруд в громаді немає.

Величезною проблемою для громади є зниження рівня води в криницях, а також погіршення її якості. В окремі роки в криницях залишалося ледве пів метра води, вони замулювалися. Вирішенням проблеми водозабезпечення могли б стати артезіанські бювети. Крім того, спорудження 2 свердловин, що використовували б воду канівсько-бучацького горизонту, було передбачено програмою «Питна вода Чернігівської області на 2022-2026 роки»⁴. До

4

https://pladm.cg.gov.ua/blind/web_docs/26205/2021/10/docs/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%9F%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0%20%D0%A7

повномасштабного вторгнення було розроблено кілька проєктів, проте з 2022 року виникли труднощі з їхнім виконанням.

Ще до повномасштабного вторгнення громада усвідомлювала гостроту проблеми поводження з відходами, проте наразі налагодити ефективне сортування не вдалося. Також в громаді немає пункту прийому небезпечних відходів. В громаді функціонує 9 полігонів ТПВ, із них 8 паспортизовані.

Інформація про шкоду, заподіяну бойовими діями довкіллю та природним ресурсам

Новобасанська громада перебувала під окупацією 33 дні – з 27 лютого по 31 березня 2022 року. Населені пункти громади зазнали артилерійських, мінометних, ракетних обстрілів, авіаударів, зокрема й 500-кілограмової авіабомби. Було завдано шкоду ґрунтам через утворення вирв, ущільнення ґрунтів вибуховою хвилею, пошкодження рослинного покриву. Обстріли були зосереджені переважно уздовж доріг та вулиць, меншою мірою постраждали поля. Спостерігалися випалені ділянки ґрунту та вирви поблизу знищеної бронетехніки, проте не було виявлено розливу нафтопродуктів на великих площах. Металобрухт був досить швидко вивезений, шкода ґрунтам не оцінювалася, відбір проб на вміст нафтопродуктів чи важких металів не здійснювався. Масштабних пожеж в екосистемах не виникало, хоча відбувалися локальні займання.

Було пошкоджено близько 400 житлових будинків, з них 69 – значно чи повністю зруйновані, а також цивільна інфраструктура - дитячий садок в Новому Бикові, амбулаторії в Новій Басані та Новому Бикові, пункт екстреної допомоги. Також були пошкоджені 2 мости. Утворилося близько 1000 кубометрів відходів руйнації, що були вивезені на полігони ТПВ. Значні площі були засмічені побутовими відходами, які лишили по собі загарбники. Спеціального поводження з відходами, що можуть містити азбест, пластик, інші шкідливі речовини, не здійснювалося. Першочерговою потребою є забезпечення житла для людей, що втратили його, для чого в громаді споруджуються автономні модульні будинки.

Актуальною є проблема забруднення вибухонебезпечними залишками війни. Багато територій навколо блокпостів та позицій російських солдатів були щільно заміновані. Лише у лісопосадці біля одного з блокпостів було виявлено близько 30 розтяжок. Території, де найчастіше ходять люди, вже обстежені та очищені силами ДСНС та військовими. Місцеве аграрне підприємство забезпечило швидке розмінування своїх полів вже до кінця квітня 2022 року. Розмінування проводили переважно вручну, частину вибухонебезпечних предметів знешкоджували на місці, частину вивозили. При цьому залишаються необстеженими заплави річок Супій і Недра та самі водні об'єкти, луки, пасовища, деякі посадки. Отже, ці землі є фактично недоступними для місцевих жителів та виключеними з користування. Крім того, заміновані та закриті для відвідування ліси Ніжинського держлісгоспу та Бобровицького лісництва. Відбір проб ґрунту на вміст важких металів та вибухових речовин не проводився, обстеження територій Держекоінспекцією та обрахунок шкоди для ґрунтів не проводився.

На території громади немає об'єктів, що становлять підвищену небезпеку стихійних чи техногенних катастроф. Під час бойових дій у березні 2022 року відбулися пожежі на території Свидовецького заказника, від яких постраждало кілька гектарів водно-болотних угідь.

Аналіз ресурсів території для відновлення життєдіяльності територіальної громади (її частини).

%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%B E%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%202022- 2026%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8.pdf

- На території громади існують сприятливі агрокліматичні умови для розвитку садівництва, овочівництва, практично без додаткового поливу.
- Зручне транспортне розташування – автодорога Київ-Суми-Юнаківка.
- Наявність джерела якісної артезіанської води в Бикові, що забезпечує роботу цеху з виготовлення напоїв.
- Водночас, існують значні проблеми з якістю води, що використовується для децентралізованого водопостачання – підвищений вміст нітратів, збільшення вмісту заліза за останні 3 роки, падіння рівня води в побутових колодязях.
- Існує проблема замулення та заростання природних водойм. Громада веде переговори на обласному рівні щодо їх розчищення.
- Лісові ресурси громади незначні, території Ніжинського та Бобровицького лісництв заміновані та недоступні.
- Території громадських пасовищ частково обстежені на вибухонебезпечні предмети, проте залишаються необстеженими водні об'єкти, прибережні смуги, що виключає ці території з користування. Отже, громада не має доступу до значної частини забезпечувальних екосистемних послуг.
- В громаді існує проблема щодо впорядкування лісосмуг – поліція належним чином не реагує на вирубку цінних порід дерев, зокрема, старих дубів, мотивуючи це тим, що лісосмуги не є на балансі сільської ради. Для цього потрібно робити дороговартісний проект землеустрою. За інформацією сільської ради, ведуться кримінальні провадження щодо незаконної вирубки дерев.
- Актуальна проблема поширення інвазивних видів дерев, зокрема, клена американського. Водночас цю проблему можна перетворити на можливість – наприклад, в громаді може працювати підприємство, що виготовляє паливні брикети чи упаковку з такої деревини.

Обґрунтовані пропозиції щодо відновлення довкілля, збереження та розвитку природоохоронних територій та об'єктів

Стан ґрунтів:

- очищення від вибухонебезпечних предметів на територіях, які ще не обстежені; рекультивация ґрунтів, за потреби;
- запобігання подальшому збільшенню розораності в громаді;
- моніторинг вмісту нітратів у ґрунтах, сільськогосподарської продукції;
- нагляд за дотриманням правил поведіння та використання пестицидів і агрохімікатів;
- дослідження стану полезахисних смуг, їхнє відновлення.

Стан вод та забезпечення питною водою:

- проведення гідрологічних досліджень для встановлення чинників, що викликають погіршення стану водних об'єктів;
- виявлення і картування порушень у прибережно-захисних смугах та водоохоронних зонах, запобігання і притягнення до відповідальності за розорювання;
- виявлення, картування та ліквідація місць незаконного скидання забруднюючих речовин, побутових стоків у водні об'єкти;
- вміст заліза у воді збільшується з часом (останні три роки);
- розчистка водойм, що мають потенціал як рекреаційні або рибогосподарські об'єкти;
- контроль якості води в криницях домогосподарств;
- облаштування бюветів для забезпечення якісною питною водою.

Енергоефективність:

- утеплення об'єктів соціальної інфраструктури (амбулаторія);

- забезпечення альтернативного живлення соціальної інфраструктури – монтаж сонячних панелей на дахах, невеликі локальні СЕС;
- модульне житло, що споруджується в громаді для родин, які втратили свої будинки, відповідає вимогам до енергофактивності, закладеним в проєкт.

Поводження з відходами:

- розробка схеми санітарного очищення громади - ведеться розробка;
- налагодження сортування сміття, залучення організацій, що займаються збором та переробкою вторинної сировини;
- облаштування майданчика для сортування на полігоні, розташованому на краю с. Новий Биків;
- організація збору та передачі небезпечних відходів на утилізацію – ведеться робота з пошуку підрядника.

Природно-заповідний фонд та природоохоронні території:

- забезпечення охорони об'єктів природно-заповідного фонду;
- виявлення ділянок, перспективних для заповідання, або місць існування рідкісних видів рослинного і тваринного світу, що можуть охоронятися відповідно до Порядку створення охоронних зон для збереження об'єктів Червоної книги України⁵;
- збереження об'єкту Смарагдової мережі UA0000237 – «Заплава Супою», що сприятиме охороні прибережних і заплавної екосистем р. Супій та покращенню стану річки, а також розробку плану управління об'єктом Смарагдової мережі в разі прийняття Закону України «Про території Смарагдової мережі».
- Іослідження можливості інтегрувати управління об'єктами Смарагдової мережі в розвиток громади та інформаційна та адвокаційна робота, що продемонструє переваги сталого використання таких територій.

Обґрунтовані пропозиції щодо перенесення об'єктів виробничої сфери

На території громади немає об'єктів, переміщення яких в інші райони було б доцільним. В громаді немає підприємств, що становлять значну техногенну небезпеку, або таких, чия сировинна база чи логістичні ланцюги були порушені через війну. Водночас, прибуття ВПО, зокрема кваліфікованих працівників, до громади може сприяти розвитку місцевого виробництва.

Загальні підходи та пропозиції щодо комплексного відновлення, з урахуванням норм і нормативів щодо захисту довкілля та природних ресурсів:

- відповідність цілям сталого розвитку, стратегічним документам національного та обласного рівня;
- відповідність принципам Сендайської рамкової програми із запобігання ризикам стихійних лих;
- відповідність сучасним принципам просторового планування, державним будівельним та санітарним нормам;
- партисипативний процес, що має на меті врахувати потребу у швидкому відновленні громади, потреби в економічному розвитку, здоров'я громадян та охорони довкілля;
- відбудова за принципом «краще, ніж було» та вирішення проблем щодо стану довкілля, які існували до повномасштабного вторгнення.

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2023-%D0%BF#Text>